

УДК 638.132:615.322

ЗАХАРІЯ А.В., канд. біол. наук

ДАВИДОВА Г.І.

ГОЦЬКА С.М.

ННЦ «Інститут бджільництва імені П.І. Прокоповича», м. Київ

МЕДОДАЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

У статті наведено результати дослідження лікарської флори України медодайність (за даними літератури). Встановлено цілу низку лікарських рослин, к можуть давати велику кількість цілющого меду, крім того забезпечуючи фармацевтичну промисловість України цінною лікарською рослинною сировиною.

***Ключові слова:** медодайність, лікарські рослини, лікарська рослинна сировина*

Вступ. Лікарські рослини (ЛР) при цвітінні виділяють багато нектару і є добрими медодайними рослинами з яких бджоли збирають велику кількість меду. Окремі ЛР є дуже потужними медодаями і дають до 200-300 кг/га цілющого меду. В наш скрутний час це особливо актуально для пасічників, бо з посівів медодайних рослин можна мати подвійний а, навіть, і потрійний зиск – збирати велику кількість цілющого меду, а також одержувати значні врожаї цінної лікарської рослинної сировини (ЛРС), окремі види якої можна здавати заготівельним організаціям. Наприклад, досліджено, що така

лікарська рослина як амі зубна (*Ammi visnaga* L.) з родини зонтичних, яку можна вирощувати на півдні України, дає 1500кг/га меду [1] (за деякими даними до 1850 кг/га) [2], а за даними [3] -1860 кг/га!. Як лікарську сировину з амі зубної використовують плоди (насіння) для виготовлення препаратів авісану та келліну. Крім насіння можна одержати велику кількість запашного світло – коричневого (з червонуватим відтінком) меду, який частково буде мати ті ж лікувальні властивості, що й сама рослина [2]. За походженням ця рослина – середземноморська, тому чудово переносить посушливі та спекотні літа, які настали останніми десятиліттями і, навпаки, в жарку і суху погоду виділяє більше нектару.

Але таку подвійну користь можна мати лише з тих ЛР, у яких сировиною є плоди (амі зубна, гречка посівна, гірчиця сарептська, коріандр посівний, жостір проносний та інші), підземна частина рослини – корені і кореневища (синюха голуба, валеріана лікарська та інші) та кора (калина звичайна, крушина ламка). Тому що не можуть бути медодайними ті ЛР у яких сировиною є трава (збирається як правило у фазі цвітіння) та квіти - їх збирають у фазі бутонізації та на початку цвітіння, тож меду з них бджоли не зберуть. Тим не менше користь від лікарських рослин – медодаїв все одно буде великою, через цілющі властивості зібраного з них меду. Згадаймо лише яким корисним є липовий мед при простудних захворюваннях, малиновий мед, котрий в окремі роки подекуди одержують в Карпатах, вересовий мед, медовий напій з якого оспівав ще шотландський поет Роберт Бернс, та інші. Ще одним, дуже важливим апіпродуктом з ЛР є пилок квітковий, котрий бджоли збирають у вигляді обніжжя. На нашу думку саме у пилкових зернах концентрується найбільше біологічно активних сполук лікарських рослин (ЛР), більше ніж у інших анатомічних органах. Тому в даній роботі вказуємо і пилкодайність ЛР. Наводимо також дані про дикорослі ЛР, на наше переконання, мед і пилок з них буде набагато кориснішим за саму ЛРС.

Хочемо зауважити, що не вся ЛРС із приведених у статті рослин приймається теперішніми заготівельними організаціями.

Метою роботи є проінформувати пасічників України про медодайні властивості лікарських рослин. У даній статті наводимо не весь обсяг ЛР - медодаїв, а, тільки ті, котрі можуть принести додатковий прибуток бджоляреві: як культивовані, так і дикорослі (з них, після цвітіння теж можна збирати достатню кількість ЛРС, але виключно за «Правилами заготівлі ЛР», щоб не знищити їх запаси [4]. Наводимо також лікувальні властивості вивчених фармакологічно та клінічно медів із ЛР. Приводяться дані, знайдені в доступній літературі, по пилкодайності ЛР.

Матеріали і методи дослідження. Систематизувати розрізнені дані про медодайні властивості культивованих та дикорослих ЛР України, а також, матеріали по доклінічному та клінічному вивченню лікувальних властивостей медів України, одержаних в першу чергу із ЛР.

Результати досліджень та їх обговорення. За ботанічним походженням мед поділяють на монофлорний – тобто зібраний переважно із одного виду рослин (липовий, гречаний, соняшниковий, буркуновий, із софори японської, вересовий, і т. д.), поліфлорний – зібраний із багатьох видів рослин: (майський, гірський, луговий, польовий, та й просто квітковий) і *падевий* – це мед, зібраний бджолами із солодких виділень стебел та листя рослин (липи, хвойних, і, навіть в окремі роки із кукурудзи) та солодких виділень різних видів попелиць, котрі паразитують на стеблах, листях, і квітках багатьох видів рослин. Падевий мед бджоли збирають тільки за відсутності нектару в природі. Найбільше ціняться монофлорні меди з ЛР, бо вони у більшості випадків мають ті самі (навіть сильніші) лікувальні властивості, що й сама ЛР – акацієвий, малиновий, шавлієвий, осотовий, волошковий, м'ятний, чорничний, із собачої кропиви, лавандовий, знітовий (з іван-чаю), вербовий, синяковий та інші рідкісні меди України.

1. **Алтея лікарська**, *Althea officinalis* L., родина мальвові. Багаторічна трав'яниста рослина, висотою 50-150см. ЛРС – корінь, офіциальна* (аптечна)¹.

2. **Амі зубна**, *Ammi visnaga* L. (Lam.), родина зонтичні. Дворічна (в культурі однорічна) трав'яниста рослина, висотою 80-100см. ЛРС – плоди (насіння), офіциальна. Цвіте у червні-липні. Медозбір сягає 1860кг/га, а денний збір нектару – 5-6кг на вулик. Мед має червонуватий відтінок, прозорий і запашний [3]. Препарати авісан (при спазмах сечовивідних шляхів, ниркових коліках, для кращого відходження сечових каменів) та келлін, котрий призначають при атеросклеротичному кардіосклерозі, хронічній коронарній недостатності, спазмах кишечника і шлунку (у складі вікаліну).

3. **Аморфа кущова**, *Amorfa fruticosa* L., родина бобові. Кущ, висотою 1-3 м. ЛРС – плоди (боби), офіциальна. Цвіте в червні-липні, тривалість цвітіння 12-15 днів. Добрий медодай, з якого бджоли збирають нектар і

---

¹ заготовляють корені дворічного і старшого віку. Цвіте в червні-вересні, середній медодай, бджоли відвідують її, коли в природі немає інших джерел медозбору. Медопродуктивність суцільних заростей складає 15 кг/га на першому році вегетації, а на другому і наступних збільшується до 150 кг/га. Корінь алтеї давно визнаний медициною відхаркувальний засіб

багато пилку. Медопродуктивність суцільних насаджень 20-30 кг/га. Мед має дуже приємний, специфічний смак і запах, монофлорного не зустрічається, а найчастіше входить до складу акацієвого меду, бо аморфа починає квітнути услід за акацією. Насіння містить ротеноїдний глікозид аморфін, на основі якого був створений препарат фрутицин, що застосовувався як седативний засіб при вегетативних та серцево-судинних неврозах і пароксизмальній тахікардії.

4. **Актинідія коломікта**, *Actinidia kolomikta* Maxim. та інші види актинідії, родина актинідієві. Двodomна рослина кущ – ліана, довжиною 10м і більше. Батьківщина Далекий Схід. ЛРС – плоди (ягоди), використовуються і як харчовий продукт, неофіціальна. Як і більшість ліан пагони ростуть дуже швидко – до 5-7м за літо [5]. Цвіте у липні, тривалість цвітіння до 20 днів, Бджоли збирають нектар і пилок. Медпродуктивність 30-85кг/га; актинідії гострої - 95-120кг/га. Злісним шкідником насаджень актинідії є домашні кішки, які з'їдають повністю молоді рослини, пошкоджують корені і підгризають пагони [3]. Застосовуються у народній медицині.

5. **Барбарис звичайний**, *Berberis vulgaris* L., родина барбарисові, Кущ, висотою 1-3 м. ЛРС –кореневища з коренями та плоди, офіціальна, харчова. Цвіте в травні – червні. Тривалість цвітіння 15-20 днів, дає пилок. Добрий весняний медодай. Медопродуктивність суцільних заростей складає 30-35кг/га. Мед з барбарису запашний, золотистого кольору з високими смаковими якостями [6]. ЛРС в медицині використовується як цінний протизапальний та кровозупинний засіб, має також сечогінну та жовчогінну дію. Корінь – протипухлинний засіб.

6. **Бархат амурський**, амурське пробкове дерево, *Phellodendron amurense* Rupr., родина рутові. Дерево, висотою до 26м, двodomне, роздільностатеве. Починає цвісти у віці 5-7 років. Дуже добрий медодай Далекосхідної тайги. В Україні культивується у ботанічних садах і парках. ЛРС – кора (м'яка, бархатиста кора-пробка), неофіціальна. Виділяє 250-280кг/га нектару з суцільних заростей. В умовах Київської обл. зацвітає через 3-5 днів після білої акації і цвіте впродовж двох тижнів, до середини червня [7]. Порошок із кори використовується на Далекому Сході при повному виснаженні сил (зокрема збирачами женьшеню). В Україні з неї виробляють дієтичні добавки. Має антивірусну дію. Потребує вивчення як медодайність, так і фармакологічна активність.

7. **Валеріана лікарська**, *Valeriana officinalis* L., та інші види валеріани. родина валеріанові. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 50-135см. ЛРС – кореневища з коренями, офіціальна. Цвіте в червні – липні у період, коли цвітуть сильніші медодаї, тому бджоли відвідують її слабо.

Медопродуктивність складає 60 – 70кг/га суцільних заростей [1]. За іншими даними [3] медпродуктивність на другому-третьому році життя плантації складає 250-300кг/га. Мед має аромат валеріани, приємний на смак. Раніше, в радгоспах об'єднання „Укрфітотерапія”, де вирощували валеріану на великих площах, одержували монофлорний валеріановий мед. Тепер він майже не зустрічається. Валеріановий мед має дуже виражену заспокійливу дію на нервову систему. Застосовується при головному болю, безсонні, серцебитті, при болях у шлунку.

8. **Ганус звичайний**, *Anisum vulgare Gaertn.*, родина зонтичні. Однорічна рослина висотою 25-60 см. ЛРС – плоди (насіння), офіцинальна, ефіроолійна, харчова. Цвіте у червні-липні, тривалість цвітіння 25-30 днів. Медопродуктивність 50-60кг/га. В медицині використовують як відхаркувальний (в мікстурах) та проносний засіб. Ефірна олія входить до складу нашатирно – ганусових крапель, що застосовуються як відхаркувальний засіб при простудах, бронхіті.

9. **Гарбуз звичайний**, *Cucurbita pepo L.*, родина гарбузові. Однорічна рослина з повзучим стеблом довжиною 3-10 м. ЛРС – насіння, офіцинальна, а також харчова, олійна та кормова рослина. Цвіте в червні – серпні. Медопродуктивність складає 30-45кг/га. Мед жовтого кольору, приторно-солодкий, з легким відтінком динного аромату, швидко кристалізується. З промислових плантацій гарбуза можна одержувати товарний монофлорний мед. Гарбузовий мед рекомендують вживати при захворюваннях нирок та сечового міхура, корисний він при гепатиті та хворобах жовчного міхура, знижує кислотність шлункового соку, добре очищає організм від шлаків та токсинів, виводить з організму радіонукліди і важкі метали. Має протимікробні властивості, тому його корисно вживати при простудних захворюваннях, ангіні, грипі – розчином меду можна закапувати ніс, полоскати рот.

10. **Глід криваво-червоний**, та інші види глоду, *Crataegus sanguinea Pall.*, родина розові. ЛРС – плоди, квіти, офіцинальна, харчова. Кущ або рідше невелике, колюче дерево, висотою 2-5м. Цвіте в травні – червні, тривалість цвітіння 10-12 днів. Медопродуктивність складає 15-17кг/га. З глоду бджоли збирають коричневий пилок. Мед з глоду високоякісний, темний, злегка гіркуватий на смак. Монофлорний мед з глоду зустрічається дуже рідко, найчастіше входить до складу лісових медів. Глід – визнаний кардіотонічний засіб.

11. **Гірчак зміїний**, *Polygonum bistorta L.*, родина гречкові. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 30-100см з м'ясистим коренем. ЛРС – кореневища, офіцинальна, дубильна. Цвіте у травні-червні. Посередній

медодай, бджоли використовують його для підтримуючого медозбору. Медпродуктивність досягає 40 кг/га. ЛРС – в'язучий і протизапальний засіб.

12. **Гірчиця сарептська**, *Brassica juncea* L. родина хрестоцвіті. Також гірчиця біла та гірчиця чорна. Однорічна трав'яниста рослина, висотою 20-60см. ЛРС – плоди (насіння), офіциальна, харчова, олійна. Цвіте у травні-червні. Г. біла цвіте у червні-липні, тривалість цвітіння 35-40 днів. Г.чорна цвіте у червні-вересні, тривалість цвітіння 15-25 днів. Медопродуктивність г.сарептської та г.білої становить 50-100кг/га залежно від місцевості і кліматичних умов; г.чорної дещо більше 35-268кг/га. Бджоли збирають також лимонно-жовтий пилок з цієї рослини (зокрема із г.білої). Усі три види гірчиці застосовуються в медицині [5]. Мед з гірчиці золотистого кольору, з приємним запахом і смаком. Швидко кристалізується і стає жовто-кремового кольору. Мед застосовують при хворобах дихальної системи, бронхіальній астмі. Він сприяє виведенню з організму токсичних речовин, нейтралізує дію алкоголю покращує роботу нирок, використовують як сечогінний засіб.

13. **Головатень звичайний**, *Echinopsis ritro* L., також г.круглоголовий та г.руський, родина складноцвіті. ЛРС – плоди (насіння), офіциальна, отруйна, кормова. Цвіте у липні-вересні протягом 50-60 днів. Якщо скосити рослини в кінці травня на зелений корм, то вони зацвітуть в середині серпня і будуть цвісти увесь вересень! Медпродуктивність 650-700кг/га. Пилкопродуктивність біля 3кг/га білястого обніжжя [3]. Алкалоїд ехінопсин, котрий міститься у насінні рослин роду головатень використовувався для виробництва ехінопсину нітрату, котрий діє як стимулятор центральної та периферичної нервової систем [8].

14. **Горобина звичайна**, *Viburnum opulus* L., та інші види горобини, родина розові. Дерево, висотою від 3 до 18 м. ЛРС – плоди, офіциальна, харчова. Цвіте у травні, тривалість цвітіння 5-10 днів. Медпродуктивність 30-40кг/га, нектар виділяє і при порівняно низькій температурі. Мед з г.звичайної червонуватий, ароматний, після кристалізації – великозернистий. Медодайні властивості мають також інші види горобини. Горобиний мед ефективний при хворобах печінки, кашлі, зобі, геморої [6].

15. **Горобина чорноплідна**, аронія чорноплідна, *Aronia melanocarpa* Elliot., родина розові. Листопадний кущ, висотою 2-2,5м. Походить з Північної Америки. ЛРС – плоди, офіциальна, харчова, декоративна. Цвіте у травні-червні протягом 10-14 днів. Медпродуктивність 81,4кг/га, найвища – 163,3кг/га [3]. У деякі роки виділяє падь (листоблішки). Мед червонуватий із сильним ароматом. У 1990 р. зареєстровано рослинний імуномодулюючий препарат біоарон, що містить екстракти плодів аронії, алоє та вітамін С.

Антоціани г.чорноплідної зумовлюють антиоксидантний та антитоксичний ефекти препарату [3]. Плоди аронії – дуже ефективний гіпотензивний засіб.

16. **Дягель лікарський**, *Archangelica* off. (Moench.) Hoffm., родина зонтичні. Дворічна рослина, заввишки 1-2 м. ЛРС кореневища з коренями, нефіцінальна. Цінний медодай, виділяє багато нектару і сіро-жовтого пилку. Медпродуктивність від 60 до 300кг/га. Мед темний, червонуватого кольору, із специфічним запахом і смаком, досить швидко кристалізується. Монофлорний в окремі роки, подекуди, можна зібрати а Карпатах. Мед має антисептичну, потогінну, протизапальну і спазмолітичну дію. В народній медицині його застосовують як закріплюючий засіб при розладах і атонії кишківника, як відхаркувальний засіб [6].

17. **Ехінацея пурпурова**, рудбекія пурпурова, та інші види, *Echinacea purpurea* L., родина складноцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 50-150см. ЛРС – кореневища з коренями, квітучі пагони, офіцінальна, декоративна. Цвіте на другому і подальших роках життя у серпні-жовтні, тривалість цвітіння 17-21 день [1], За даними [3] цвіте з кінця червня до приморозків – 1,5-2 місяці, середній час цвітіння 75 днів. Медпродуктивність: посередній медодай [1]; 60-130 кг/га [3], а за даними Г.М.Приймака (2011) – 400-600 кг/га. Пилок брудно-жовтого кольору. ЛРС-визнаний імуномодулятор.

18. **Живокіст лікарський**, *Symphytum* off. L., родина шорстколисті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 50-100см. ЛРС – корінь, офіцінальна. Цвіте у червні-вересні, тривалість цвітіння 90-100 днів. Медпродуктивність 300кг/га. Доступ до нектару закритий колючими лусочками і бджоли користуються прокусами джмелів. ЛРС надзвичайно ефективна при радикуліті, захворюваннях суглобів та кісток.

19. **Жимолость блакитна**, *Lonicera caerulea* L., також ж. козолиста, родина жимолостеві. Кущ, заввишки 60-100см, у культурі – понад 2 м. ЛРС – плоди (ягоди), неофіцінальна, їстівна (тільки ж. голуба). Цвіте у травні-червні на 3-8-й рік після висівання, найінтенсивніше у 15-35 річному віці. Тривалість цвітіння 15-20 днів. Багато нектару виділяє перед дощем. Медпродуктивність 15-35кг/га.(Ж. татарська – нелікарська, декоративна; дає жовто-гарячий пилок –до 200кг/га). ЛРС – у народній медицині при шлунково-кишкових захворюваннях, гіпертонії, ж. козолиста – як сечогінний засіб.

20. **Жостір проносний**, *Rhamnus cathartica* L., родина жостерові. Колючий, дуже розгалужений кущ або дерево висотою 1-3м. ЛРС – плоди без плодоніжок, офіцінальна. Цвіте у травні-червні, тривалість цвітіння 25-30 днів. Медпродуктивність 35-40 кг/га, пилкодай. ЛРС – проносний засіб.

21. **Ірга круглолиста**, *Amelanchier ovalis* Medik., родина розові. Кущ або деревце висотою 0,5-3м. ЛРС – плоди (ягоди), неофіційна, харчова. Цвіте у квітні-травні, Медпродуктивність понад 20кг/га, виділяє багато пилку. Застосовують у народній медицині при серцево-судинних та шлунково-кишкових захворюваннях (сік). Посадки ірги не потребують догляду [3].

22. **Калина звичайна**, *Viburnum opulus* L., родина жимолостеві. Кущ висотою 2-4м. ЛРС – кора та плоди, офіційна, харчова, декоративна. Цвіте в травні-червні, тривалість цвітіння 15-18 днів. Медпродуктивність 15кг/га, бджоли використовують її для розвитку сімей. ЛРС – кора при маткових кровотечах, плоди – антисептична, потогінна та легка сечогінна дія, заспокійливий засіб.

23. **Кмин звичайний**, *Carum carvi* L., родина зонтичні. Дворічна рослина висотою 30-80 см. ЛРС – плоди (насіння), офіційна, харчова, ефіроолійна. Цвіте у червні-липні, тривалість цвітіння 30 днів. Медпродуктивність 50-100 кг/га. ЛРС – вітрогінна, спазмолітична, сокогінна, жовчогінна, відхаркувальна.

24. **Коріандр посівний**, *Coriandrum sativum* L., родина зонтичні. Однорічна трав'яниста рослина висотою 40-150см. ЛРС – плоди, офіційна, ефіроолійна, харчова. Цвіте в червні-липні, тривалість цвітіння 25-30 днів. Медпродуктивність 200-350кг/га. Вирощують у південних районах України, останніми роками посіви коріандру займають все більші площі. Мед бурштинового кольору з різким присмаком і специфічним смаком. За даними [1] бджоли погано відвідують квіти із за різкого запаху, за даними інших авторів [3] – дуже добре відвідують квіти. Коріандровий мед стимулює розумову діяльність, застосовують при захворюваннях шлунково-кишкового тракту, діє збуджуюче, підвищує чоловічу потенцію [6].

25. **Фенхель звичайний** або кріп аптечний, *Foeniculum vulgare* Mill., родина зонтичні. Багаторічна, дворічна або однорічна (вимерзає у безсніжні зими) трав'яниста рослина заввишки 100-200см. ЛРС – плоди (насіння), офіційна, харчова, ефіроолійна. Цвітіння розтягнуте – липень-серпень, тривалість цвітіння 50-55 днів. Цінний медодай. Нектарозапас дорівнює 71-98 кг/га. Пилкова продуктивність – 47-96 кг/га [3]. ЛРС – відхаркувальна, при метеоризмі, входить до складу шлункового, жовчогінного та вітрогінного аптечних зборів. Порошок та ефірна олія використовуються для одержання кропової води в аптеках.

26. **Крушина ламка**, вовчі ягоди, *Frangula alnus* Mill., родина жостерові. Розгалужений кущ, або невелике, 3-3,5м заввишки дерево. ЛРС - кора, офіційна. Цвіте у травні-липні, тривалість цвітіння 30-45 днів. Одна з

основних медодайних рослин Полісся. Медпродуктивність 100кг/га, пилкодай. Мед жовто-бурштинового кольору з приємним запахом і ніжний на смак, довго не кристалізується. Одночасне цвітіння на Поліссі крушини ламкої і малини звичайної зумовлює збір крушиново-малинового меду, який є одним із найкращих поліфлорних медів літнього збору, містить багато вітамінів і мікроелементів. ЛРС - проносний засіб, але дія проявляється тільки через рік витримки сировини, або після витримки певний час при високій температурі. Свіжозібрана кора виявляє блювотну дію!

27. **Кульбаба лікарська**, *Taraxacum off. Wigg.*, родина складноцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина, 10-40см заввишки. ЛРС – корінь, офіцинальна. Цвіте у квітні-серпні, тривалість цвітіння 10-15 днів. Медпродуктивність 40-45кг/га. Цінний ранньовесняний медодай. Мед золотисто-жовтого кольору, дуже густий, в'язкий, швидко кристалізується, має сильний запах і різкий смак. Дуже добрий пилкодай – обніжжя лимонно-жовтого кольору, дуже гірке на смак. ЛРС – гіркота: збуджує апетит та покращує травлення, жовчогінний засіб, входить до аптечних зборів. Екстракт кульбаби густий використовувався для виготовлення пілюль.

28. **Левзея сафлоподібна**, маралів корінь, *Rhaponticum carthamoides* (Willd.) Pgin., родина складноцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 40-100см. ЛРС – кореневища з коренями, офіцинальна, декоративна, кормова. Цвіте у липні-серпні, протягом 40-45 днів. Медпродуктивність близько 100кг/га. Щоденний приріст ваги контрольного вулика – 2кг. Незакристалізований мед безбарвний, зі слабким зеленкуватим відтінком, приємний на смак і дуже ароматний. Пилкопродуктивність 60 кг/га [3]! ЛРС - сильний адаптоген. Входить до складу безалкогольного напою «Саяни», діюча речовина – фітоекдизон до 0,33 %.

29. **Лимонник китайський**, *Schizandra chinensis* (Turcz.) Baill., родина лимонникові. Одно – або дводомна дерев'яниста листопадна, зі специфічним запахом лимона, ліана завдовжки 4-8 (15) м. – це у Далекосхідній тайзі. Вирощують на опорах у вигляді шпалер заввишки 2,5-3 м, сіянці починають цвісти і плодоносити з 5-6 річного віку. ЛРС – плоди (ягоди) і насіння, офіцинальна, харчова, ефіроолійна, декоративна. Цвіте у травні-червні, Медпродуктивність 20-30кг/га (Далекий Схід). Пилкодай. ЛРС – дуже сильний адаптоген.

30. **Маслинка вузьколиста**, *Elaeagnus angustifolia* L., родина маслинкові. Кущ або дерево заввишки 3-7 м. ЛРС – плоди, неофіцинальна, харчова, фітомеліоративна. Цвіте у травні-червні. Добрий ранньовесняний медодай і пергодай, медпродуктивність 200кг/га [3]. Походить із Азії. Є небезпечною високо інвазійною рослиною – загрозою біорізноманіттю

степових екосистем України. ЛРС використовують у народній медицині подібно до обліпихи. Запропоновані препарати: лохтан, лохпектан і пшатин.

31. **Наперстянки**, *Digitalis*, три види: н. пурпурова (*D. purpurea* L.), н. шерстиста (*D. lanata* Ehrh.) та н. великоквіткова (*D. Grandiflora* Mill.), родина ранникові. Багаторічні трав'янисті рослини висотою 40-150см. ЛРС – листя стеблові другого і наступних років вегетації, офіцинальна, декоративна, отруйна! Цвітуть у літні місяці, залежно від виду. Медпродуктивність близько 200кг/га, у н. шерстистої – 283 кг/га [3]. ЛРС – кардіотропний засіб. Це єдина описана у цій статті ЛРС – листя. Воно збирається не порушуючи квітконосного пагона у період цвітіння. Як це впливає на медодайність не відомо, але з огляду на надзвичайну вартість в медицині даного виду ЛРС – можна спробувати вирощувати її і як медодай. У медицині є крилатий вислів, що: «Дигіталіс (препарати наперстянки) в руках кардіолога замінюють скальпель у руках хірурга!». І, справді, до сьогодні не розроблено ефективний синтез серцевих глікозидів наперстянки. Їх одержують виключно із ЛРС.

32. **Обліпиха крушиноподібна**, *Hipporhae rhamnoides* L., родина маслинові. Кущ або деревце висотою до 4 м. ЛРС – плоди (висушені ягоди), офіцинальна, харчова. Цвіте у квітні-травні, тривалість цвітіння 10-12 днів. Медпродуктивність 25-40кг/га, контрольний вулик додає 3-5кг/день [1]. Чудовий пилкодай. ЛРС використовується для одержання обліпихової олії. В Україні можливо збирати монофлорний обліпиховий мед – на піщаних островах дельти Дунаю де є величезні суцільні зарості обліпихи, але останні дослідження показали, що бджоли збирають з квіток обліпихи тільки обніжжя. У разі, якщо в цей час у природі є інші квітучі рослини, бджоли зовсім не відвідують квіток обліпихи [3].

33. **Оман високий**, *Inula helenium* L., також о. британський, родина складноцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 1-2 м. ЛРС – кореневища з коренями, офіцинальна. Виведено високопродуктивні культурні сорти омани. Цвіте у червні-серпні (іноді й у вересні), в середньому 100 днів. Нектаропродуктивність 12кг/га, пилкова продуктивність квітки 0,02 мг. Монофлорного меду з омани не існує, але мед, зібраний з луків, із великими заростями омани має неповторний присмак, та аромат ефірної олії омани. ЛРС зберігає стійкий запах протягом десятків років і не пошкоджується шкідниками. Застосовується при бронхо-легеневих, шлунково-кишкових та багатьох інших хворобах.

34. **Пастернак посівний**, *Pastinaca sativa* L., родина зонтичні. Дворічна рослина висотою 100-170см. У перший рік утворює великий білий коренеплід та розетку з 3-7 великих пірчасто-розсічених листків висотою 60-

70см, на другий рік з'являється високий розгалужений квітконос, квітки і насіння. ЛРС – плоди (насіння) та кореневища з коренями, офіцинальна, харчова. Цвіте у липні-серпні. Добрий медодай, бджоли активно відвідують його квітки і збирають до 6 кг меду на бджолосім'ю [1]. Мед світлий, з чудовими смаковими якостями. Із ЛРС (плодів) одержували препарати бероксан – фотосенсибілізуючий засіб котрий застосовували при вітиліго та гніздовій алопеції і пастинацин – при стенокардії як спазмолітичний засіб.

35. **Первоцвіт лікарський**, *Primula off. L.*, родина первоцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 10-40см. ЛРС – кореневища з коренями, офіцинальна, харчова. Цвіте у червні-серпні. Медопродуктивність 20-25кг/га. Використовується бджолами для весняного розвитку сімей. Із ЛРС одержували неогаленовий препарат примулен – сильний відхаркувальний засіб, котрий застосовували при бронхітах.

36. **Пізньоцвіт осінній**, *Colchicum autumnale L.*, родина лілійні. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 10-25см. ЛРС – бульбоцибулини, офіцинальна, отруйна. Дуже цінна лікарська рослина. Цвіте з вересня до листопада! Добрий медодай, цінний тим, що цвіте восени. Виділяє нектар, який легко доступний для бджіл. Медопродуктивність у кг/га не встановлена, оскільки природний ареал його дуже обмежений. Із ЛРС одержують протипухлинні препарати колхіцин та колхамін (у вигляді 0,5% омаїнової мазі) для лікування раку шкіри.

37. **Родовик лікарський**, *Sanguisorba off. L.*, родина розові. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 20-100см. ЛРС – кореневище і корінь, офіцинальна, дубильна. Цвіте в червні-серпні. Добрий медодай, одна рослина виділяє 0,4-0,6 мг цукру в нектарі [1]. ЛРС застосовують у вигляді відвару та рідкого екстракту як в'яжучий та кровоспинний засіб при проносах, кровохарканні, іноді при маткових кровотечах.

38. **Розторопша плямиста**, *Silybum marianum (L.) Gaertn.*, родина складноцвіті. Одно - або дворічна трав'яниста рослина висотою 60-150см. ЛРС – плоди (насіння), офіцинальна, декоративна. Цвіте у червні-серпні. Прекрасний медодай, бджоли охоче збирають нектар і обніжжя увесь світловий день. Мед належить до першосортних, буває безбарвним, зеленкуватим або золотистим (світло-бурштиновим), приємно пахне і добрий на смак. Після кристалізації стає дрібнозернистим. Дуже калорійний, використовується при хворобах печінки, та шлунково-кишкового тракту [3], тобто має ту ж саму виражену дію, що й ЛРС. ЛРС – гепатопротектор, використовується у багатьох лікарських препаратах і дієтичних добавках.

39. **Синюха блакитна**, *Polemonium coeruleum L.*, родина синюхові. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 40-100см. ЛРС – кореневища з

коренями, офіційна, декоративна. Цвіте у червні-липні, тривалість цвітіння 20-25 днів. Медпродуктивність від 60-70 до 200кг/га. Добрий пилкодай. ЛРС - дуже сильна заспокійлива дія (у 10 разів сильніше валеріани, але сапоніни с.блакитної можуть підвищувати зсідання крові). Відхаркувальний засіб.

40. **Солодка гола**, *Glycyrrhiza glabra* L., родина бобові. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 50-120см. ЛРС – корені, офіційна (імпортна), харчова, декоративна., в десятки разів солодша за цукор (у давнину солодку називали «скіфськими цукерками»). Цвіте у червні-липні. Цінний медодай та пилкодай. Рівноцінний за медодайністю іван-чаю. Медпродуктивність потребує подальшого вивчення. 100 квіток утворюють 67мг пилку, вся рослина - від 24,7 до 171мг [3]. ЛРС містить: гліциризинову кислоту, препарати на її основі (гліцирам) – відхаркувальний засіб; флавоноїди – препарати ліквіритон, флакарбін (зараз не випускаються) – при виразковій хворобі шлунка та дванадцятипалої кишки, гіперацидних гастритах.

41. **Софора японська**, *Sofora japonica* L., родина бобові. Дерево висотою до 10 м. ЛРС – плоди, бутони, офіційна, декоративна, деревинна, отруйна. Цвіте в липні-вересні, тривалість цвітіння 30 днів. Цвісти і плодоносити починає з 5-7 років. Високомедодайна рослина. Медпродуктивність 72-300кг/га. Одне дерево може дати до 15кг меду! Мед світлого кольору, дуже ароматний із неповторним смаком, що перевищує усі ласощі. Закристалізований – кремово-білий. Одержують на півдні України, зокрема на Ізмаїльщині, де із с. японської висаджені лісосмуги. ЛРС – із плодів одержують настоянку, яку застосовують при глибоких ранах для прискорення регенерації, трофічних виразках, стоматитах, як бактерицидний засіб для лікування гнійних ран; із бутонів одержують рутин.

42. **Топінамбур**, земляна груша, *Helianthus tuberosus* L., родина складноцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки до 250см. ЛРС - бульби, неофіційна, харчова, декоративна, кормова. Цвіте у серпні-вересні, коли майже немає медодаїв. Бджоли збирають з неї нектар і пилок. Найбільша кількість нектару виділяється в середині дня під час масового цвітіння рослин. 100 квіток виділяють 13,8мг цукру в нектарі [3]. ЛРС – застосовується у народній медицині.

43. **Цикорій дикий**, *Cichorium intubus* L., родина складноцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 30-100см. ЛРС – корені, офіційна, харчова (як замітник кави). Виведені культурні сорти цикорію. Цвіте у червні-серпні. Добрий медо- і пилкодай. Медпродуктивність 50-100кг/га, виділення нектару не припиняється навіть у дощову погоду.

Пилкова продуктивність від 0,15 до 3,38 кг/га [3]. ЛРС – багата на інулін, при гастритах, ентеритах, колітах.

44. **Шоломниця байкальська**, *Scutellaria baicalensis* Georgi., родина губоцвіті. Багаторічна трав'яниста рослина висотою 15-50см. ЛРС – корені, офіцинальна (імпортна), декоративна. Цвіте з червня до серпня. Цінний медодай, медопродуктивність 15-36 кг/га (на Забайкаллі). Мед належить до кращих сортів. ЛРС – дуже цінна і дефіцитна, дія гіпотензивна та седативна, використовується у фармацевтичних препаратах і дієтичних добавках.

Фармакологічна дія медів із ЛР вивчена дуже мало, нами знайдено тільки три роботи, у котрих вказується лікувальна дія монофлорних медів [3, 6, 9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Встановлено 44 лікарських рослини, котрі крім лікарської рослинної сировини можуть давати велику кількість цілющого меду та пилку.

1. Основні родини, до яких належать описані медодайні ЛР – складноцвіті (8 видів), зонтичні (7 видів), розові (5 видів) та бобові (3 види).

2. У подальшому слід провести детальне вивчення у польових умовах медової продуктивності інших офіцинальних та неофіцинальних лікарських рослин, зокрема гірчака почечуйного, гравілату міського, амі великої, астрагалу шерстистоквіткового, ревеню тангутського, каштану їстівного, лаконосу американського, морквінику лучного, родіоли рожевої, чорнобривців.

3. Провести фармакологічне вивчення таких потужних медодайних рослин, як фацелія пижмолиста, лофант ганусовий, огірочник лікарський, та інших, для введення їх в офіцинальну медицину.

4. У перспективі треба проводити детальне фармакологічне та клінічне вивчення медів та бджолиного обніжжя з лікарських рослин, які можуть виявитись набагато ефективнішими за саму лікарську рослинну сировину.

5. Провести агрономічні та агроекологічні дослідження з вирощування тих лікарських рослин, агротехніка культивування котрих ще не розроблена [10].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднарчук Л.І Атлас медоносних рослин України / Л.І. Боднарчук, Т.Д.Соломаха, А.М.Ілляш. – К.: Урожай, 1993.-272 с.:іл..
2. Горніч М.Л. Амі зубна – мед і ліки / М.Л.Горніч // Пасіка.- 2005.-№ 8.- С. 27-28.
3. Лушпа В.І. Вирощування медоносів: біологія, технологія вирощування та використання / В.І.Лушпа, Я.О. Кирилко.-К.: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2014.-808 с.: іл.
4. Івашин Д.С. Справочник по заготовкам лекарственных растений / Д.С. Ивашин, З.Ф.Катина, И.З.Рыбачук.-К.: Урожай, 1983.-296 с.: ил.

5. Лікарські рослини: енциклопедичний довідник / Відп. ред. А.М. Гродзинський.-К.: Голов. ред. УРЕ, 1990.-544 с.: іл.
6. Сельцовский А.П. Лечение мёдом, продуктами пчеловодства и лекарственными травами / А.П. Сельцовский, Л.Б.Лазебник, В.И.Касьяненко.-М.: Анахарсис, 2007.- 328 с.: ил.
7. Полищук В.П. Пасека / В.П.Полищук, В.А.Гайдар, О.В.Корбут.- К.: ТОВ ВПК «ОБНОВА», 2012.- 340 с.: ил.
8. Ковальов В.М. Фармакогнозія з основами біохімії рослин / В.М. Ковальов, О.І.Павлій, Т.І.Ісакова.- Х.: Прапор. Вид. НФАУ, 2000.- 704 с.: іл..
9. Соломка В.О. Лікувальні властивості різних медів / В.О.Соломка // Пасіка.- № 2.- С. 20-22.
10. Горбань А. Т. Лекарственные растения: вековой опыт изучения и возделывания / А.Т.Горбань, С.С.Горлачева, В.П.Кривуненко.-Полтава: Верстка, 2004.-232 с.; ил.

МЕДОНОСНЫЕ СВОЙСТВА ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ / Захария А.В., Давыдова Г.И., Гоцкая С.Н.

В статье приведены результаты исследования лекарственной флоры Украины на медоносность (по данным литературы). Установлено ряд лекарственных растений, которые могут давать большое количество целебного мёда, кроме того, обеспечивая фармацевтическую промышленность Украины ценным лекарственным растительным сырьём.

Ключевые слова: медоносность, лекарственные растения, лекарственное растительное сырьё.

MELLIFEROUS FEATURES OF MEDICINAL PLANTS / Zakhariya A.V., Davydova H.I., Gotska S.M.

In the article are presented the results of research of medicinal flora of Ukraine for melliferous capacity (according to the literature). Was revealed the range of medicinal plants, that can give plenty of curative honey, and furthermore, provide pharmaceutical industry with valuable medicinal vegetal stuff.

Key words: melliferousness, medicinal plants, medicinal vegetal stuff